

JOSEPH CAMPBELL

OMUL ȘI MITUL

Conversații despre miturile care ne modelează
destinul, visurile și alegerile în fiecare clipă

Traducere din limba engleză:
MARIAN STAN

EDITURA HERALD
București

CUPRINS

PREFAȚA EDITORULUI, de Stephen Gerring, 11

I.

„ABC-UL MITOLOGIEI”, 19

Rolul mitologiei, 26

Originile mitului, 38

Mit, metaforă și semnificație, 42

II.

„UN REZUMAT DESPRE TOT”, 61

Culturile arhaice, 63

Semințele schimbării, 69

De la zeiță la zeu, 76

Umanitatea transcendentă, 97

Gnoza: dincolo de bine și de rău, 101

III.

„O MITOLOGIE LUATĂ ÎN SERIOS”, 109

Natura lui Dumnezeu, 112

Religia: diferențe de perspectivă, 128

Sinteză?, 142

IV.

„DA, PÂNĂ LA CAPĂT!”, 157

Metafizica mitului, 157

Motive mitice în literatură, 166

Psihologia mitului, 175

Jung despre mit, 187

V.

„O ÎNTOARCERE SPRE INTERIOR”, 199

Când fundațiile se năruie, 199

Călătoria eroului, 203

Căutarea Graalului, 216

Mitologizarea vieții, 221

Arta și imaginea mitică, 237

VI.

„PENTRU A COMPLICA INTRIGA”, 251

Indiferența naturii, 251

Mitul american, 261

Strategii de război, 271

Viitorul mitului?, 275

VII.

„CALEA S-A LĂRGIT”, 287

Un discipol al mitului, 287

Interludiu boem, 301

Campbell scriitorul, 311

Campbell specialistul, 328

Ce a fost lăsat în urmă, 336

SURSE, 341

INDEX, 345

PREFAȚA EDITORULUI

Ori de câte ori oamenii au căutat un temei solid pe care să-și întemeieze viețile, ei nu au ales datele factuale care există din belșug în lume, ci miturile provenite dintr-o imaginație imemorială.

JOSEPH CAMPBELL, *MITOLOGIA PRIMITIVĂ:*
*MĂȘTILE ZEULUI, VOL. I*¹

JOSEPH CAMPBELL ESTE AUTORUL a peste 24 de cărți dedicate mitologiei și editorul a încă 10–15 (cifra exactă diferă în funcție de cum numără fiecare contribuțiile sale individuale, dispuse în serii de autor, ca titluri separate). Cea mai cunoscută operă a lui, *Eroul cu o mie de chipuri*², detaliază elementele unui scenariu narativ pe care Campbell l-a identificat în miturile diferitelor culturi de-a lungul istoriei. Publicată în 1949, ea a influențat generații de scriitori, cinești, artiști, muzicieni și povestitori de toate felurile, astfel că, în conștiința publicului, Campbell a rămas o figură asociată cu ceea ce este astăzi numim „Călătoria eroului”.

Totuși, perspectiva mitologică a lui Campbell depășește cu mult misiunea (*quest*) solitară a eroului. Pentru Campbell, peisajul mitului este peisajul spiritului uman. Tema recurentă ce l-a preocupat, una cu implicații de mare anvergură, este că prin mitologie putem ajunge la o înțelegere mai cuprinzătoare a noastră și a umanității noastre comune.

„Mitologia nu este o joacă de copii”, scrie Campbell, „și nici o preocupare arhaică, ce nu-i interesează decât pe cărturari, lipsită de

¹ Traducerea citatului îi aparține traducătorului. A se vedea, totuși, în acest sens și volumul *Mitologia primitivă: Măștile zeului*, vol. I, trad. Oana Badea, Editura Trei, București, 2022. (*N. red.*)

² Volum tradus și în limba română: Joseph Campbell, *Eroul cu o mie de chipuri*, trad. Gabriela Deniz, Mihai Mănescu, Editura Herald, 2015; reviz. 2024. (*N. red.*)

importanță pentru oamenii de acțiune moderni. Căci simbolurile ei (fie sub forma tangibilă a imaginilor, fie sub forma abstractă a ideilor) ating și activează cele mai profunde centre ale motivației, sensibilizându-i în egală măsură pe alfabetizați și pe analfabeți, agitând mulțimile și făcând civilizațiile să progreseze”¹.

Cărțile lui Campbell pot fi împărțite, în linii mari, în două categorii. Există, pe de-o parte, operele de profunzime, cuprinzătoare și bine documentate, bogate în note de subsol, finalizate în timpul vieții sale – opere precum *Eroul cu o mie de chipuri* și cele patru volume intitulate *Măștile zeului*, ori eseurile erudite din *The Flight of the Wild Gander* –, lecturi captivante și pline de miez, pe care le socotesc „Campbell în scris”.

Există apoi ceea ce numesc „Campbell în viu grai” – o operă alcătuită din interviuri, conferințe și discuții la mese rotunde. „Campbell în viu grai” începe cu *Miturile care ne învață să trăim*² (*Myths to live by*; compilație întocmită de Campbell însuși a conferințelor susținute între 1958 și 1971 la Cooper Union³), și include și volumul ce însoțește interviurile televizate, realizate de Bill Moyers, sub titlul *Puterea mitului (The Power of Myth)*⁴, dar și multe compilații postume ale lui Campbell, de exemplu, *The Hero's Journey, Thou Art That, Myths of Light, Căi ale fericirii (Pathways to Bliss*; Ed. Herald, 2018), *Zeițele* (în curs de publicare la Ed. Herald) și *Istoria și legendele Sfântului Graal (Romance of the Grail*; Ed. Herald, 2020). Deși abordează aceleași teme ca operele scrise, și sunt la fel de profunde, aceste lucrări sunt în general mai

¹ Joseph Campbell, *Primitive Mythology: The Masks of God, vol. I*, Collected Works of Joseph Campbell (1959; ediție revizuită, Novato, CA: New World Library, 2022), II. [A se vedea și Joseph Campbell, *Mitologia primitivă: Măștile zeului*, vol. I, trad. Oana Badea, Editura Trei, București, 2022. (N. red.)]

² Volum tradus și în limba română: Joseph Campbell, *Miturile care ne învață să trăim*, trad. Anca-Claudia Bunea, Editura Herald, 2024. (N. red.)

³ Colegiu privat pentru studii aprofundate înființat la New York de Peter Cooper. (N. tr.)

⁴ Volum tradus și în limba română: Joseph Campbell, Bill Moyers, *Puterea mitului*, trad. Adriana Trandafir, Editura Trei, 2020. (N. red.)

puțin detaliate, lipsindu-le notele de subsol exhaustive și având un ton mai colocvial, ce transmite ascuțimea minții și șarmul lui Campbell. Caracterul agreabil al acestor înregistrări a făcut ideile lui Campbell accesibile unui public mai larg.

Lucrarea pe care o aveți în față, concepută să reflecte anvergura deosebită a viziunii lui Campbell, aparține acestei ultime categorii.

Am început să particip la acest proiect în 2004, când președintele Fundației Joseph Campbell (JCF), Robert Walter, m-a invitat să adun și să editez materiale pentru o carte alcătuită din mai multe sesiuni de întrebări și răspunsuri cu publicul, desfășurate după conferințele susținute de Campbell, precum și din câteva interviuri relativ puțin cunoscute, sub formă tipărită sau înregistrate audio, interviuri acordate în ultimii săi 17 ani de viață.

Această sarcină a fost cu totul și cu totul diferită de simpla prelucrare a uneia sau mai multor conferințe pe aceeași temă, cu scopul de a îngloba tot acel material într-un singur capitol. Pe parcursul mai multor ani, am citit și recitat o gamă largă de transcrieri și am ascultat nenumărate ore de material audio în formă brută, până când, într-un final, am decis să folosesc aproximativ 36 de surse diferite. Aceste conversații s-au dovedit a fi deosebit de variate, acoperind un spectru larg de subiecte – și, adeseori, spre deosebire de prelegerile sale, fără a avea o structură foarte limpede. De pildă, în cadrul unui turneu de promovare a unei cărți, Campbell putea discuta cu niște reporteri locali, ale căror întrebări nu dădeau dovadă de un prea mare interes față de mit sau de o înțelegere temeinică a acestei problematici. În astfel de situații, Campbell adesea abia dacă mai menționa întrebarea inițială înainte de a pivota, răspunzând la ceea ce credea el că ar fi trebuit întrebare. Pe de altă parte, într-un dialog cu un interlocutor avizat, Campbell plonja adeseori drept în profunzimea lucrurilor. Atât în discuțiile academice, cât și în cele neprotocolare, Campbell își încânta întotdeauna audiența cu digresiuni fermecătoare și năucitoare.

Apoi a apărut problema structurării acestui material. Firește, trebuiau eliminate repetițiile, mai ales când erau legate de subiectele pe care Campbell le trata frecvent; uneori, dădeam peste întrebări

puse la câțiva ani distanță, de indivizi diferiți, în locuri diferite, care dădeau prilejul unor răspunsuri aproape identice. În același timp, nu era deloc neobișnuit să descopăr, în cadrul unei discuții oarecare, câteva fraze care puteau servi ca o încheiere perfectă, ce putea rotonji o descriere incompletă, desprinsă din cu totul altă conversație.

Deoarece scopul acestui demers este să ofere o imagine mai clară asupra lui Campbell-omul și asupra ideilor sale, am optat să creez o operă cu adevărat sincretică, să scot la iveală ideile principale, să le separ pe subiecte, apoi să le împletesc iar una cu alta, conturând astfel o imagine mai cuprinzătoare și mai dinamică a perspectivei mitologice pe care a avut-o Campbell.

O sarcină cu adevărat dificilă. În primii ani când am lucrat cu acest material, mă simțeam de parcă încercam să asamblez un puzzle cu douăzeci de mii de piese, neavând la dispoziție nicio imagine după care să mă ghidez. Dar, încetul cu încetul, mi-am dat seama că opera lui Joseph Campbell luată ca întreg este cea care oferă, *realmente*, o imagine călăuzitoare, cea pe care el o numea „Marea poveste” a omenirii.

Și au fost mulți cei care m-au ajutat în acest proiect. Pe parcursul ultimului sfert de secol, am administrat și/sau am moderat forumuri de discuții pe diverse platforme online, discuții ce aveau în centru opera lui Campbell și mitul. Am avut ocazia de a urmări mii de discuții amănunțite și de a interacționa cu nenumărați indivizi nerăbdători să afle mai multe despre opera lui Joseph Campbell, despre concepția lui mitologică asupra lumii și despre relevanța ei pentru viețile lor, în cazul în care aceasta există. De-a lungul anilor, multe dintre aceste discuții au gravitat, direct sau indirect, în jurul întrebărilor pe care oamenii le-ar fi pus lui Joseph Campbell, dacă ar fi avut ocazia s-o facă.

Acum ei au această ocazie. Întrebările de față alcătuiesc un fir roșu care străbate întreaga carte, un fir pe care înșirăm poveștile, ideile și imaginile mitice pe care le împărtășește Joseph Campbell.

Întrebările înfățișate aici sunt de trei feluri. Unele sunt inspira-te de întrebări care au apărut în materialul-sursă, chiar dacă într-o formă mult mai succintă.

I

„ABC-UL MITOLOGIEI”

De obicei, mitul este perceput ca aparținând trecutului – un domeniu de studiu arid și prăfuit, rezervat doar erudiților – și totuși, la zeci de ani după publicarea volumului *Eroul cu o mie de chipuri*, în 1949, opera dvs. continuă să cucerească un public larg. Cum explicați acest interes față de mitologie?

De când m-am retras din activitatea didactică, am susținut numeroase conferințe prin toată țara și, oriunde ajung, întâlnesc un interes imens pentru acest subiect. Pot spune din proprie experiență – căci predau această materie de aproximativ 50 de ani – că, în clipa în care oamenii primesc acces la dimensiunea mitică, li se deschid și porțile către fericire, bucurie, și către ceea ce am putea numi potențialul latent de împlinire personală. Ceea ce primesc este imaginea salvatoare a încrederii omului în sine însuși și o nouă posibilitate de a prețui simplul fapt de a fi o ființă umană.

Cum ați defini mitul?

Mitul este un limbaj universal care capătă forme locale, diferite de la o societate la alta. Nu este vorba despre fantezia unuia sau altuia. Un mit este un simbol asemănător visului, o legendă ce face parte din alte legende, care alcătuiesc împreună o mitologie. O mitologie este un ansamblu de imagini și de narațiuni simbolice,

exprimând metaforic posibilitățile experienței și împlinirii umane dintr-o societate dată, la un moment dat.

Mitologiile îi pun pe membrii unei culturi în contact cu preocupări mai profunde decât cele care privesc economia sau politica de zi cu zi. Culturile se nasc din mitologia lor, nu din economia lor. O cultură este determinată de dinamica spiritului uman, iar aceste dinamici sunt activate și invitate să se manifeste plenar tocmai de acele lucruri care transcend preocupările de natură economică. Aceste domenii ale economiei și politicii pot fi privite ca fiind ele însele manifestări ale potențialului spiritual de care dispune ființa umană.

Când realizezi că toate marile civilizații timpurii se bazează pe câte o mitologie, începi să conștientizezi forța acestei moșteniri mărețe de care dispunem.

Economia are întotdeauna o importanță secundară în raport cu mitologia?

Ei bine, valorile economice ale unei societăți sunt determinate de mitologia respectivei societăți. Ceea ce urmează să vinzi și lucrurile de pe urma cărora vei face bani constituie o funcție a ceea ce își doresc oamenii. Iar ceea ce își doresc este o expresie a valorilor lor. Dacă oamenii vor crucifixe, atunci faci crucifixe. Iar dacă vor televizoare, atunci faci televizoare. Mitologia este cea care orientează viețile oamenilor.

Uite ce se întâmplă în India. Iată oameni care mor de foame, și totuși nu vor să mănânce carne. Carnea e peste tot în jurul lor, vacile sunt peste tot, mâncând chiar hrana de care acești oameni sunt interesați. Explică *asta* în termeni economici, dacă poți.

Ce vă determină să caracterizați motivele mitologice recurente ca elemente ale unui limbaj universal?

Trăind mereu în preajma acestor lucruri, pot observa că există anumite tipare universale pentru aceste manifestări. Un șaman, fie el din tribul Navaho sau din Congo, va spune lucruri care sună într-o

asemenea măsură cu cele spuse, să zicem, de Nicolaus Cusanus, Toma de Aquino sau C. G. Jung, încât suntem nevoiți să admitem că aceste domenii ale experienței sunt comune speciei umane ca întreg.

Tocmai recunoașterea anumitor teme și motive ce reapar constant în toate literaturile, mitologiile și religiile lumii este ceea ce m-a fascinat toată viața. Iar aceste motive sunt metafore ale misterelor și energiilor psihicului uman.

Puteți da un exemplu de imagine universală?

Mitul potopului apare practic pretutindeni, cu excepția unor zone foarte restrânse. Aș putea să dau niște exemple provenite de la popoare aflate la mare distanță unele de altele.

Mai întâi, din America: indienii Blackfeet din Montana. Ei au o poveste a potopului care a circulat cu mulți ani înainte de sosirea albilor. Eroul acestei povești este creatorul însuși, pe care indienii îl numeau Bătrânul. El apare în poveștile lor ca o figură singuratică și fantomatică, ce rătăcea pe Pământ în primii ani de existență ai acestuia, modelând munții și văile, creând animalele și dându-le nume. La puțin timp după începerea acestei lucrări, un potop a distrus întreaga Creație. Bătrânul a luat animalele împreună cu el pe o plută și, timp de săptămâni întregi, au plutit împreună pe întinderile nesfârșite de apă.

Crearea unui nou pământ se dovedea problematică pentru Bătrân, căci apele nu scădeau. Așa a hotărât el să trimită un mic animăluț, să aducă niște mâl de pe fundul apei. A trimis un bizam. Bizamul a dispărut pentru foarte multă vreme. Când a revenit la suprafață, extenuat, a spus că nu a putut ajunge până la fundul apei.

Atunci, Bătrânul a decis să trimită o pasăre acvatică, iar această pasăre a ieșit la suprafață fără suflare. A trimis, așadar, o broască-țestoasă. Țestoasa a lipsit vreme îndelungată, ieșind și ea la suprafață fără suflare. Dar, când s-a uitat în gura țestoasei, a găsit acolo un grăunte de mâl. Bătrânul a luat mâlul, l-a pus pe apă și a rostit o vrajă, mișcându-și mâna astfel încât grăuntele a început să se rotească și să devină din ce în ce mai mare.

După câteva zile, când a considerat că bucata de mâl se făcuse suficient de mare, a trimis o vulpe să vadă cât timp îi va lua să se întoarcă. Vulpea s-a întors după o zi. „Încă nu e suficient de mare”, s-a gândit Bătrânul, și a mai învățit puțin mâlul. După trei sau patru zile, a trimis-o din nou pe vulpe, care s-a întors după o săptămână. În cele din urmă, Bătrânul a trimis-o pe vulpe pentru a treia oară, și ea nu s-a mai întors niciodată. „Toată lumea pe țarm!” a spus atunci Bătrânul. Și astfel a apărut o lume nouă, iar viața a putut să înceapă din nou.

Toate acestea nu ar putea fi, oare, o versiune deformată a poveștii despre Arca lui Noe pe care o găsim în Biblie?

Această poveste exista cu mult înaintea oricăror influențe exercitate de poveștile biblice. Se presupune că indienii au ajuns prima dată pe continentul american cu circa 20 000 de ani înaintea erei noastre, având loc migrații continue pe toată durata următoarelor secole.

În această poveste, eroul este însuși creatorul. Și chiar propria lui creație îi scapă de sub control, o ia razna cumva.

Dar există și mituri care descriu potopuri ce nimicesc întregi civilizații umane. De obicei, acestea vin ca un fel de pedeapsă pentru o jignire adusă unui zeu sau unui demon, un demon pe care oamenii l-au înfuriat.

De exemplu, un trib care sălășluiește în insulele Andaman, în zona birmaneză a Golfului Bengal, are și el un astfel de mit. În acest trib există o interdicție: nimeni nu are voie să facă vreun zgomot când cântă o cicadă. Într-o bună zi, unul dintre membrii tribului a scos un sunet când cânta o cicadă. Acest lucru i-a înfuriat pe zei, iar aceștia au trimis un potop. Din punctul nostru de vedere delictul nu a fost unul chiar atât de grav.

Dar acești oameni aveau o problemă: nu știau cum să aprindă un foc nou, așa că trebuiau să-l mențină arzând pe cel pe care îl aveau. O femeie a luat focul într-un ceaun și s-a suit cu el în vârful unui copac foarte înalt, și toți ceilalți oameni au urcat după ea.